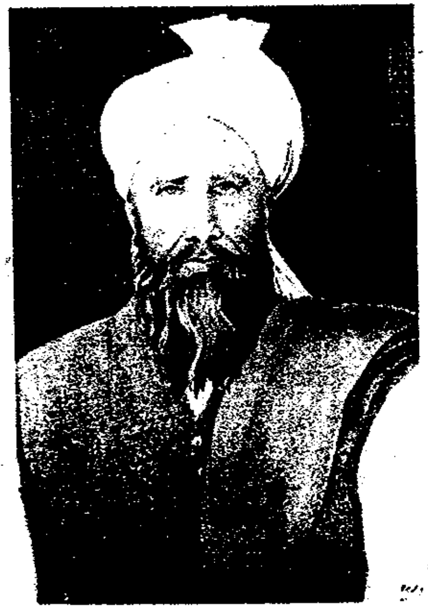

ستر ملی مبارز بایزید روښان

Ketabton.com

د چاپ چارې : علی محمد منګل
د باختر مطبعې چاپ

د بايزيد روښان د زوکړې
د پينځه سوم کال دسيمينار په وياړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فرحت المجتبی

د
بايزيد روښان

سريزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هيوادمل

۱۳۸۵ هـ ش

دبایزید روښان دزوکړې
دپینځه سوم کال دسیمینارپه ویاړ

دافغانستان د علومو اکاډمي
دژبواوادبیاتومرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

کابل افغانستان

۱۳۸۵ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روښان
مهتمم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، دژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر :۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورګل منګل

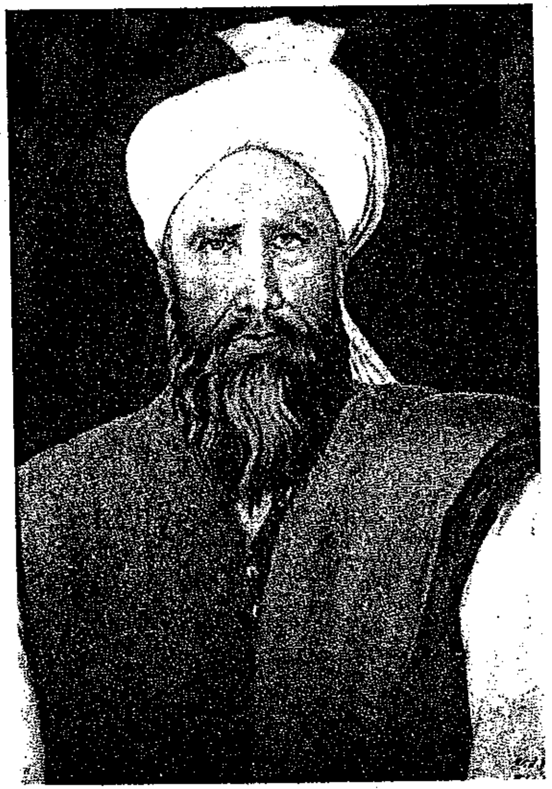

ستر ملی مبارز بایزید روښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست

موضوع	مخ
د با یزید روښان فرحت المجتبي	۱
سریزه	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بایزید روښان فرحت المجتبی

د افغانانو د یو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بایزید روښان د خپلي روښاني لاري د تبلیغ او د خپلو پېروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي او هندي ژبو ډېر منظوم او مسجع آثار لیکلي دي ،دتېري شلمي پېړۍ دویمي نیماي کي دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کي يي موجود اوموندلی شوي آثار چاپ شوي دي ، خيني آثار يي مکرر هم چاپ شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بایزید د آثارو یا دوني په ښېنو لرغونو آثارو کې ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ښېنو ختیځ پوهانو په آثاروکې شوي دي خو د شلمي پیړی د دویمي نیمایي پورې یې څوک له وجوده نه وو خبر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخې هماغه مهال وموندل شوی یوه دبرلین نسخه چې توله په څلورو ژبو ده اوبله د حیدر آباد دد کن نسخه چې بشپېړه ده اود خیرالبیان تول مطالب پکي په څلورو ژبو راغلي چې تر اوسه نه ده چاپ شوي.

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمي پیړی په وروستیو لسیزوکې پیدا او چاپ شوي.

فرحت المجتبی د بایزید یوه کوچنو تې رساله ده چې د هندوستان د پایتخت دهلي په ملي میوزیم د تذکره د علم د نسخې د پای په، ۵۳ ـ ۵۵ پانوکي لیکل شوې ده. خط یې نستعلیق دی اولیکدود یې روښاني ،خطاط یې دروښانیانو د لارې پیروګل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کي ولیدله ، دوې رباعۍ‌مي ښېني نقل کړې اود هندد کتابخانو پښتو خطي نسخو کي مي واخیستې . خو دوست شینواری دی الله تعالی و ښښي د هغه ښېنو اشارو زه دې ته متوجه کړم چې دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده، نومې ځکه په ۱۹۹۱ کال کې دارساله توله نقل کړه او راسره وه . د پېښنور د مهاجرت شپې وې ، ښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په ګډه (تلوسه) نومې مجله چاپو له ، له مایې دیوې اوږدې

مقالي غوښتنه وکړه، د فرحت المحتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چې پرله راواړوه ، څوځله چې مي ولوست . د خطي نسخې پاڼي دوېنو د خوړنک له امله روغي نه وې پاتې نو ځکه ښېني کلمات پکي مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له خپلي وسې سره سم له سره ولیکله او چاپ ته مې آماده کړه ، یوه مقدمه ګوتې مي هم پرې ولیکله .

په مقدمه کې ښېني خبرې د ارواښاد قلندر مومند د خیرالبیان تنقیدي مطالعه نومې اثر دمقدمې د هغه خبرو رد ته وقف شوي وې چې یې د بایزید روښان د تذکرۀ علم په باب کښلي وې . زه نه پوهېږم چې ارواښاد مومند به هغه وخت لوستي وې او که نه ځکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مردی ، خود لوستونکیود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کې د استاد مومند د خبروپه جواب کې لیکل شوې خبرې پرېږدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسې د چاپ په مقدمه کې دا ژمنه کړې وه ، چې کله زه دا رساله په ځانګړې ډول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت مي ملګری و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلي دمیوزیم له خطي نسخې سره ګورم .

د مهربان ښښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کې دا موقع برابره شوه چې ددهلي ملي موزیم ته ورشم او ددې رسالې د (تلوسه) مجلې چاپ ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کړم . دا ځل بيا اړشوم چې رساله په دقت بيا نقل کړم. ځکه هندوستان ته‌دتګ په وخت کې مې تلوسه پيدانه کړی شوه . خو داځل مې خپل نقل له خطي متن سره بيرته بيا مقابله کړه څه چې رانه پاتي وو ، ځينې کلمې رانه پاتي اويا سمې نه وې ضبط کړی په بيا کتنه کې مې هغه برخې هم سمې کړی.

روان کال د دلوپه مياشت کې د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بايزيد روښان د زوکړی د پنځه سوم کال د منطقه يې سيمينار په وياړمې ددی رسالې د ځانګړي چاپ اړتيا حس کړه ، خو چې مې وليدل داکاډمي جيب تش دی ، نومې بياغوره وبلله چې دارساله، بيا د کابل مجله کې چاپ شي او پنځه سوه نسخې اضافي ورسره چاپ او د ځانګړي رسالې په توګه د سيمينار په مناسبت راووزي اود سيمينار ګډون کوونکيو ته وړاندې شي.

په همدې نيامت مې دا رساله بيا له سره وکتله په مقدمه کې يو ځای سمونې وشوې خو په متن کې زما د ۲۰۰۵ کال د اخيستی متن له مخې کافي سمونې او زياتونې راغلې ، اميد دی چې تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وي .

په پای کې د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبياتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواجد واجد او د کابل مجلې له مسوؤل مدير سرمحقق علي محمد منګل نه مننه کوم چې د دې رسالې چاپول يې ومنل .

سريزه

ددهلي دملي ميوزيم په خطي نسخو کې په ۸۱/٤٤۱ نومره يوه نسخه موجوده ده. په دې نسخه کې د بايزيد روښان دوې رسالې خطاطي شوې دي . خطاط يې ګل محمد روښاني دی، دی درشيد آباد اوسېدونکی و او داکتاب يې د فرخ سير د پاچهۍ په دربيم کال ليکلی دی ، چې غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بايزيد خپل دغه دوه اثره په عام دول رسالې معرفي کړي دي ، خو دواړو ته يې ځانګړي نومونه هم ورکړي دي ، هغه رسالې دا دي:

۱ـ تذکره : بايزيد روښان ددې رسالې نوم داسې معرفي کړی دی :

داتذکره دعلم
رساله نمينه (۲)

ددهلي په نسخه کې بيادلوړ بيت لومړی مسری داسې ده : (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانيانو کې دارساله په تذکره مشهوره وه ، لکه چې ددې رسالې ددهلي ميوزيم د نسخې د لومړی پاڼې په الف مخ کې غالباً دخطاط په خط کښل شوي دي :

الجزء تذکره ميا روښان .

په ځينو نورو آثارو کې هم دارساله د تذکرې په نامه ياده شوې ده ، چې وروسته به خبرې پرې وشي.

ددې رسالې دري خطي نسخې تراوسه ليدل شوې دي :

يوه نسخه يې د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې مؤسسې د مرحوم دوست محمد برېښ له ورڅه وو رانيولې وه . دانسخه د پيل له خوا بشپړه خود پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵٦ هـ ش کې پيدا کړې وه چې دا نسخه د پېل له خوا لږې لوېدنې لرې او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهېږم چې دانسخه به هم زما په تالا شويو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

دريمه نسخه يې ددهلي د ملي ميوزيم ده . چې وينو خوړلې خودپيل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوې هم ده .

لومړی چاپ يې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن يې ددې مؤسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهيه شوی دی . څنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه يې نه نوم څرګندو اونه ناظم . درسالې مدون ارواښاد سرمحقق دوست شينواري (۱۳۷۲هـ ش مړ) رساله د(روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقايه يې د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې يې د خپلو څېړنو او له خيرالبيــــــان سره د مقايسې له مخې دا کښلې وو،چې دارســــاله د بايزيد روښان ده.

ددوهم چاپ متن يې د دريونسخوله مخې تهيه شو اومرحوم دوست شينواري په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقايه يې دناظم نوم صريح

بايزيد روښان وليکه، داځکه چې زما د کتابخانې او ددهلي دملي ميوزيم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ويلي دي:

دا تصنيف د ميا روښاني دی — سړی دې يې ونغوړينه.

دالوړ ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی اوددهلي په خطي نسخې کې د ابيت داسې راغلی دی:

داتصنيف د پير روښان دی

دخدای د پاره دې سازکاچې غلطي پکې مومينه (۳)

په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرګنده ده ، چې دا رساله د بايزيد روښان تصنيف دی او ظاهراً هيڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې ارواښاد دوست شينواري په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالې هغه بيت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راووړ، ارواښاد دوست په دې انتخاب کې په بيت کې راغلي د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم يې دبيت له لومړي مسرې څخه او رساله يې له دوهمې څخه اخيستې او " د علم رساله" نوم يې پر خپل تهيه کړي متن ايښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او بايزيد هم تذکره بللې ده . ددې رسالې موضوعات خير البيان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانۍ د پنځو بناوو شرح راغلې او د اوداسه ، لمانځه ، تيبانه ،روژې ، زکات او حج خبرې يې په کې

کړي دي او د سلوک مقامونه يې ښوولي دي . ددې خبرو ملاتړ د بايزيد په دې بيتونو کې هم موندل کيږي :

مـا هغه دي پکښي کوښلي
چې واړه د مقصود مسالي دينه
سرۍ د خېل مقصود لپاره
دا مسـالي واړه زده کوينه
داسلام پنځه بنايي زده شي
باور کانئ چې ډېره يې لولينه (٤)

اروابناد دوست شينواري د اعقيده لرله ، چې بايزيد دا رساله تر خير البيان د مخه نظم کړي ده .(٥)

۲-فرحت المجتبی :

ځنګه چې دمخه يې يادونه وشوه د دهلي د ملي ميوزيم په ياده شوي مخطوطه کې په لومړنی رسالې پسې جوخته د بايزيد يوه کوچنوټې بله منظومه رساله هم موجوده ده (٦)، چې نظمونه يې ، لکه د بايزيد نور نظمونه د خوند نه دي او ماتي ګوډي لري.

دا رساله داسې پيل شوې ده :

ميارونبان ويلي دي په عنايت د الهي
زه به دربيان کرم يو څو رباعي
هر چي پې کړده که شناخت يې پيداشي
کړده دي په اخلاص کا که څوک يې پتيي
څوعالم تير شوی دی لا به پسې خي
په مرګ به واړه ومري څوک دی نه کا ناميدي

په لوړ اقتباس کي درييم بيت په ټوله رساله کې د بايزيد په اصطلاح ترهري رباعي وروسته تکرار راغلی

دی . اودا هغه خصوصيت دی چې د بايزيد روښان په نوروپښتو آثارو کي هم ليدل کيږي ، لکه : په خيرالبيان کي ديو بحث په ترڅ کي د بحث دبيلابيلو مسايلو د راوړو په ترڅ کي د هر مطلب تر بيان وروسته دغه لاندې بيت تکرار شوی دی :

مرګ به ورشي وسړي وته ناګهان
نشته د سړي په دنيا کښي تل دتله مقام

دابحث چې تر همدې لوړ بيت لاندې پيل شوی دی په دنيايي چارو پورې اړه لري او بايزيد داسې شروع کړی دی:

"ګوره ددغه زماني آدميان غواړي دنيا او هر چې پکښي دي پرې مشغول دي ډير آدميان ځينې په کرل يا په بزرګاني يا په پونده ګلی يا په ترکش بندي، ځينې په نورو نورو چارو مشغولي کا آدميان ..."

د خير البيان په همدې بحث کي يې د لنډو لنډو مطالبو تر بيان وروسته دغه لوړ بيت راوړی دی،چې په دې بحث کي ۲٦ خله دا بيت تکرار شوی دی (۷).

همدا ډول په " تذکره" کي هم د بېلابېلو موضوعاتو تر بيان وروسته دا لاندې بيت په کابو ټول کتاب کي تکرار راغي :

مسکين ويلي دينه   دا سړی دي يې نغوړينه

دا لوړ بيت په تذکره کي ۲۰ خله راوړل شوی دی. (۸)

په فرحت المجتبی کي ټول۱۷رباعي ډوله نظمونه راغلي(۹) چې تر هر دغسې نظم لاندې هماغه يو بيت :

ځو عالم تېر شوی دی لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیندي
بیا بیا تکرار شوی دی ،که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کېږي .
دا رساله په دې ډول پای ته رسېدلې ده:
چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدایي رحمت به واړه دی له خپسر گني
میا روښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هرچي د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بي وزره ته وریشي
ځو عالم تېر شوی دی لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیندي
د دې رسالې بله نسخه تر اوسه چېرې بل ځای نه ده لیدل شوې اویا دا چې ما ته نه ده معلومه . په دې نسخه کې د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځیني بیتونه او یا د بیتونو او مسریو ځیني کلمات د وېنو د خوړنگ له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کې ځیني بیتونه او مسری ناقصې دي .
دا رساله دروښاني لاري یو کوچنی او لنډ لارښود غوندې دی ، چې د لارې عمده تکي پکې امام الطریقه په دې نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چې د دې لارې طالب ډېر ژر او په لږو الفاظو او جملو کې ددې طریقې له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .
په دې رساله کې راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کې هم راغلي دي ، همدا رنگه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دې دریو واړو اثارو کې

ښکاره لیدل کېږي او متني قراین په دې گواهي لي چې دغه دریواړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دې دیو سړي وي .
دا وی د بایزید هغه دوی رسالي چې ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کې محفوظې دي او ما په د مخنیو بحثونو کې لړې لړې معرفي کړې.

زما تېر وتنې

کله چې ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځیني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخیستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړې وه چې هلته مي فرحت المجتبی او (تذکره میا روښان) د یو ه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم مي هم د بایزید تذکرې ته راجع بللی و او بله اشتبا مي داکړې وه ، چې د فرحت المجتبی نظمونه مي د نسخې د کاتب گل محمد روښاني بللي وو (۱۰)
زه خپلې اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چې کله ما له دهلي څخه د بایزید د تذکرې راوړی نقل اروابناد دوست ته ورکړ. ځو دوی زما د نسخې او د پښتو ټولنې د نسخې او دغه نقل له مخې ددې رسالي یو تحقیقي متن تیار کړې. که څه هم ما هغه وخت له تذکرې سره د فرحت المجتبی رساله گرده نه وه نقل کړې ، بلکه د پیل او پای ځو رباعي مي یې نقل کړې وې ښاغلي دوست چې دغه ځو رباعۍ کتلي وي نو یې دا عقیده

ښکاره کړه چې د دهلي په نسخه کې چې تر تذکرې وروسته خیني رباعۍ راغلي دي دا هم د بایزید دي (۱۱) ما چې د اروابښاد دوست دا یادونه ولوستله او له رسالې (فرحت المجتبی) خپل اخیستې ناقص یادښتونه مې بیا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقصو یادښتونو له بیا کتنې او هم د تذکرې په خاتمه کې د رسالې د نامه موجودیت په دې معتقد کړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او څانته خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن کې د حالنامې دا خبرې هم راوګرځېدې : " پیر دستګیر قدس سره به زبان افغاني قصیده ها و غزل ها و رباعیها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پیر دستګیر (بایزید)په پښتو ژبه قصیدې ، غزلې ، رباعي ، قطعې او مثنویګانې جوړې کړې"

وروسته تر دې مې د خپلې دغې تېروتنې ازاله په دې ډول وکړه :

۱ـ د علم رسالې (تذکره) تحقیقي متن په۱۳٦٤ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سیمینار په مناسبت چاپېده او زه ددې سیمینار علمي منشي وم ، ما باید د سیمینار د علمي کمیټې په نماینده ګۍ پر دې کتاب څه کښلي وای ما چې پر دې رساله کوم یادښت کښلی دی هلته مې د خپلې اشتبا یادونه وکړه (۱۳)

۲ـپه ۱۳٦٥ هـ ش کال کې مې " فرحت المحتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي " تر عنوان لاندې یوه څانګړې مقاله ولیکله په دې مقاله کې ما نه یوازې د دې دواړو رسالو د نومونو سره ګډولو اشتبا یاده کړه

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخې " نومې کتاب کې چې خیني نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم یاد کړل (۱٤).

۳ـپه همدغو وختونو کې مو د فرهنګ ادبیات پښتو دوهم ټوک تیاراوه، نو هلته مې هم دغه دوې رسالې سره بیلې معرفي کړې (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبی متن وړاندې کوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تیروتنو یادونه یو ځل بیا وکړم چې لنديز یې تاسې لوړ ولوست.

× × ×

زما په عقیده د بایزید ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله ګۍ کې لازمې خبرې وشوې ، خو یوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بایده دې چې دلې یاده شي او هغه دا چې : د نومیالي لیکوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند کتاب " د خیر البیان تنقیدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې " تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کې چاپ شوی دی. د ښاغلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کې زما د یاد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب خیني یادونې شوي دي ، غواړم په دې ارتباط هم خیني توضیحات ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم .

د ښاغلي قلندر مومند " د خیر البیان تنقیدي مطالعه " نومې کتاب ۱۹۷ مخیزه مقدمه ډېرې د کار خبرې هم لري او خیني داسې نکتې یې څېړلې دي چې یا خو د نورو پام ورته نه دی شوی او یا دا چې خینو یوازې

اشاري ورته کړي دي او دوی بيا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دي مقدمه کي خيني داسي بحثونه هم زمونږ د خينو فرهنګي شخصيتونوپه ادرس خيني داسي خبری هم شته چي بايد نوری هم په سره سينه وڅيړل شي او د کره کتني د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کی بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسي اوږدو بحثونو حوصله نه لري،اما د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب متعلق چي په دي مقدمه کي څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندي ډول وړاندي کوم :

۱-ښاغلي قلندر مومند چي په دي مقدمه کی د بايزيد روښان د زوکړي او مرګ د کالونو د پيداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کي غنيمت کار دی ، خو ورسره دا بايد ووايو چي له ننه ډير کالونه د مخه (۱٦) استاد پوهاند رښتين د حالنامي تر لوست وروسته د بايزيد د زوکړي پر مروج تاريخ ۹۳۱ د شک اظهار کړی و اوما هم چي دهند د کتابخانو خطي نسخي په تعليق کي پر حالنامه ياد ښت خپور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته مي د استاد رښتين دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنګه د بايزيد د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنيمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اواخرو کي خپره شوه (۱۷) خو د خير البيان تنقيدي مطالعه مقدمه کي د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دي ساحه کي د نويو انکشافاتو دبررسی سره

مله ده . د دي ساحي له انکشافاتو څخه يو انکشاف د خير البيان د دوهمي پيدا شوي نسخي اختتاميه ليکنه ده ، چي له هغي څخه يو تاريخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چي د بايزيد د مرګ په ګنو ورکړ شويو تاريخونو کي يو تاريخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چي هلته د آغاز له کلمي سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول وليکل: " له آغاز مياروښان څخه مطلب ښايي د بايزيد د مړيني شپږنوييم کال وي ..." دافغانستان په ادبي څيړنو کي چي په دغه لهجه څوک څه وليکي ، نو له هغي څخه خو دا مراديږي چي ليکونکی پر مساله سل په سلو کي مطمئن نه دی ، له " ښايي څخه موږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهيږم چي په پښتورکي په څه مقصد استعماليږي ؛ دا چي زه په دي نظر باوري نه وم له هغي سواليي (؟) څخه هم ښکاري چي ما د همدي بحث په خاتمه کي وراچولي ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ۲۱٤مخ).

همدارنګه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۰۷ مخ کي چي ما د بايزيد د زوکړي او مړيني سني ښوولي دي هلته مي هم سواليه ورسره ايښي ده ، لکه (۹۳-۹۸۳ ؟).

له دي بيان څخه مقصد دا دی چي هلته ما احتمالاتو ته ځای پريښی دی او مطلق حکم مي نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګماني نظر په خپله مقدمه کي داسي تفسير کړی دی :

"ښاغلي هیواد مل له دې تر قیمې نه دا نتیجه راوباسي چې په ۱۰۷۹ کې د بایزید انصاري د وفات ۹٦ کاله پوره شوي وو اوهم په دې بنا دا اندازه لګوي چې د بایزید انصاري دو فات کال ۹۸۳ هـ دی " (۱۸) خبره دا ده چې نقادان د احتمالي او ګماني نظریاتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قایل دي ، دواړه یو ډول نه ارزیابي کوي.

۲-بله خبره چې د هغې مقدمې په ارتباط دلته وړاندې کوم دا ده، چې د ښاغلي مومند د دې مقدمې په ۱۲٦-۱۳٦ مخونو کې د بایزید پر تذکره خبرې شوې دي او د دې بحث په نتیجه کې دوی ویلي دي:" د دیو ټولو خبرو په رڼا کښې زه ویلی شم چې د روښاني رسالې کښې لا داخبره په حتمي طور فیصله شوې نه ده چې دا د بایزید روښان تصنیف دی " (۱۳٦ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالې (تذکره او فرحت المجتبی)د بایزید ګڼي او یا یې نه ګڼي دا ددوی خپله خوښه ده، مګر دوې نکتې چې د دې بحث په ترځ کې راغلي دي هغه زه دلته ضرور یادوم:

الف : ښاغلي مومند د مقدمې په ۱۲۹ مخ کې کښلي دي :

" ښاغلي هیواد مل دا هم نه دي ویلي چې د دویمې نسخې (چې دوی په ۱۳۵٦ هـ ش موندلې وه دا شعر:

"دا تصنیف د میاروښان دی+سرې دې یې ونغوړینه "

د ډهلي ملي موزیم په نسخه کې شته او که نه؟.

زه باید دوی ته په ډیر ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې نومې کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کې راغلي دي :

پای : دا تصنیف د پیر روښان دی

د خدای دپاره دې ساز کا چې غلطي بیا مومینه

ب : ګران مومند صاحب په ۱۳۱ مخ کې لیکلي دي: " خو زما په خیال د دې رسالې د بایزید روښان سر د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دلیل دا دی چې په حالنامه کې هیڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بایزید روښان او د هغه د تحریک په باب له تر ټولو لوی سند ګڼي ، هغوی د یوې لمحې د پاره دا رساله د بایزید لیک نه شي منلی ".

زه بیا هم د ګران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کې یاد شوی دی ، لکه چې ما د دې بحث په د مخنیو برخو کې یادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخې : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانیانو کې په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کې راغلي دي : " ... اکثره اوقات احداد جیوبه یاران میفرمود هرکس که تذکره پیر دستګیر نداند باید بیاموزد ، که هنګام شهادت من نز دیک رسیده است و از میان شما خواهم رفت جمعیت شما پریشان خواهد شد،اګر با مردم اغیار درخورید شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید..."(۱۹) .

ترجمه : زیاتره وختونه به احداد جیو یارانو ته فرمایل : هر څوک چې د پیر دستګیرپه تذکره نه

پوهیږي نو ښایي چې یې زده کړي . زما د شهادت وخت نږدې شوی دی ستاسي له منځه تلونکی یم ، ستاسي دله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسي یې باید سم ځوابونه ورکړئ ".

ښایي ځیني ښاغلي د حالنامې په لوړه اقتباسي توته کې د (تذکره) له کلمې څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلي ؛ که احیاناً له چا سره داسې تصور پیدا شي نو به ځواب په دې دلایلو کیږي: د حالنامې لوړې اقتباسي توټې دا جمله : " شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښیي چې له (تذکره) څخه مراد د بایزید روښان یو داسې کتاب دی چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دې نسخې د لومړۍ نسخې پاڼې په الف مخ کې کیڼ لوري ته په سره رنګ کښل شوی دي:

الجذء تذکره میاروښان.

له دې نامه هم پوره څرګند ده چې تذکره همدا د علم رساله ده، چې دا د تذکرې یو جز ده او نورې اجزاوې به یې هم وي.اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله یادعلم رساله) لوستي وي د حالنامې د لوړې اقتباسي توټې په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دې رسالې د وروستیو پیداشویو دوو خطي نسخو په پای کې دا بیت :

دا تصنیف د میاروښان دی

سـ ـــــــرې دې یې نغوږینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چې په دې ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-البیان په تنقیدي مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بایزید د بلې رسالې فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوې ده او ترې لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دې شعرونو د انتهایي ټیټ میعیار سره ..." په دې برخه کې باید زه زیاته کړم د روښان پښتواثار یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سرې چې په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومې موضوع د نظمولو زیار وباسي نو به دغسې نظمونه ولیکي ، لکه چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روښان اثر لکه چې موږیې د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات ګوډ نظمونه (نظم د دې ځای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنګ د لرغوني او اوسنی معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم ټول شرایط او ارکان هم په کې بشپړ نه دي ،د شعریت خو څرک پکښې نه لګي. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د روښاني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعې ځای هم نه لري، اما دا چې د ی د یو نهضت سرلاری دی موږ ار یو چې دی او د ده اثار هېر نه کړو .

د بایزید د دې رسالې د سر او پای څو رباعۍ ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وي.

د ۱۹۹۰ ع کال کې مې دغه رساله ګی ګرده نقل کړه او بیا مې نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وېنو خوړلي ده خیني بیتونه او دخیني بیتو کلمات یې له لوسته ایستي دي ، کومې برخې چې د نقل ور وي هغه مې نقل کړي ، د رسالې موجود اصل متن ګراني ډیرې درلودې مایې په نقل کې خپل کوښښ کړی دی کله چې دا رساله مستقله چاپیږي ، نو بویه چې یو خل بیا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مې له دغو یادونو سره په دې نیامت نشر ته وړاندې کړ، چې زموږ فرهنګي حلقات ورخبر شي ، نورنو نه زهَ د دې رسالې مدافع یم ، او نه له چا سره په دې دول بې ګټو شخړو کې له اصلي فرهنګي کارونو خان و باسم ، که څوک یې مني یو خل یې کور ودان او که یې نه مني دوه خله یې کور ودان دا وروستي خبرې مې خکه وکښلې ، چې پر موږ د پښتنې معاشري خیني خصایص دومره غالب دي ، چې حتی علمي او فرهنګي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندې راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه ګوتو پټوو او د خپلې ادعا د ثبوت له پاره داسې دلایل لټوو ، چې د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

ماخذونه :

(۱) هیواد مل ؛ زلمی : د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوونې او روزنې مطبعه ؛۱۳۶۳ هـ ش ، ۲۲-۲۴ مخونه .

(۲) روښان ؛ بایزید : د علم رساله ، د سرمحقق دوست شینواري په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ،۱۳۶٤ هـ ش ، ۷۹ مخ .

(۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .

(٤) د علم رساله ، ۸۰ مخ .

(٥) دوست شینواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ.

(٦) دا رساله تر تذکرې وروسته د خطي نسخې په وروستیو پاڼو کې خطاطي شوې ده .

(۷) بایزید ، روښان خیرالبیان ، د حافظ عبدالقدوس قاسمي په زیار ، پښتو اکیډیمي ، پیښور (دوهم چاپ) جدون پریس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱٤۹-۱۶۲ مخونه.

(۸) د علم رساله ، ۱۲- ۷۳ مخونه .

(۹) دهند د کتابخانوپښتو خطي نسخې په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کې ما د فرحت المجتبی د حاضرې رسالې شکلي سکښت په ولسي آهنګونو برابر بللی دی . ماله هرې رباعۍ زاغلی تکراري بیت هم له رباعۍ سره مربوط ګڼلی دی چې که دا بیت له دغو رباعۍ دوله نظمونو سره یو ځای شي نو بند تری جوړیږي، حال دا چې د رسالې شکلي سکښت د رباعیاتو په کالب کې اوډل

شوی دی او تر هرې رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرارېږي .

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخي ، ۲۲۰ مخ .
(۱۱) شینواری ، سرمحقق دوست : بایزید روښان د هنر او شعر په ډګر کي ، ژوندون مجله ، د ۱۳٦٤ هـ ش ٦ ګنه، ۷-۸ مخونه.
(۱۲) مخلص ، علي محمد : حالنامه ، به کوشش نورالله ولسپال ، اکادمي علوم افغانستان ، کابل ، ۱۳٦٤ هـ ش ،۳۵۹ مخ.
(۱۳) هیوادمل ، زلمی : د اشرف خان هجري د سیمینار علمي سکرتریت یادوني ، د علم رساله ، الف – و مخونه.
(۱٤) هیوادمل ، زلمي : فرحت المجتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي؟ کابل مجله ۱۳٦۵ هـ ش ، ۹-۱۰ ګنه ، ۹٤-۱۰۲ مخونه .
(۱۵) هیوادمل ، زلمی : فرهنګ ادبیات پښتو ، ج ۲ ، کمیته دولتي طبع و نشر ، کابل ، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱ ، ۱۵۲.
(۱٦) کابل مجله ، ۱۳٤۳ هـ ش کال ،۲ ګنه ، ۷ مخ.
(۱۷) رشاد ، پوهاند عبدالشکور : د خیر البیان مولف په کوم کال مړ دی ؟ زیری، (مجله) ۱ ګنه ۱۳۵۵ هـ ش ، حوت .
(۱۸) مومند قلندر : د خیر البیان تنقیدي مطالعه ، چاپ ځای ، پیښور ،۱۸۸۰ع ، ۱٤ مخ.
(۱۹) حالنامه ، ٦۱۹ مخ.

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

میاروښان ویلي دي په عنایت د الهي
زه به دربیان کړم یو ځو رباعي
هرچې پی(۱) په کړده(۲) که شناخت یي پیدا شي
کړده په اخلاص وکا (که) ځوک یي پتبیي(۳)
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي
× × ×
د دی زمانی (۴)سړي ولي پسو(۵) بی غم وي
چی بی فهمه چاری کاندي او بی فهمه وایي(۶)

---

(۱) پي = پري
(۲) کړده چار، عمل (پښتو – پښتو تشریحي قاموس)
(۳) پتبیل : اراده کول ، نیت کول ، دا لغت د پتبینه په بڼه کابو لس ځایه په تذکره کي هم استعال شوی دی لکه : د تن زکات دغه دی – که ځوک یي پتبینه
(٤) اصل: زمانه
(۵) پسو : هسي ، هسي شان (زړه پانګه ۱۱٦).
(٦) اصل : بی فهم چار کاندي او بی فهم و وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر يو سړي پورې فرښتې مو کلې(۷) دي
هره وينا هره چاره(۸) د ديو سړي کښې(۹)
څو عالم تير شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا ناميدي

× × ×

د دنيا چار کښې د کاندي هتياتي (۱۰)
بل په دفتر کښې (بې)(۱۱) بدي نه ديرېږي
ويره د قهار دې په زړونو کښېباسي(۱۲)
توبه دې په پيرو کا بې توبه د ې نه اوسي(۱۳)
څو عالم تير شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا ناميدي

---

(۷) موکل : يو کار ته ګمارل شوی (عميد)
(۸) اصل : هر وينا ، هر چاره
(۹) کښل : ليکل ، کښې = ليکي.
(۱۰) هتياتي : احتياطي ، په خيرالبيان کې هم دغه لفظ په دې ډول ليکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض دی په هتياتي آدميان (خيرالبيان ۲۸۸ مخ).
(۱۱) بې : به يې
(۱۲) اصل : وير د قهار ؛ زړون ؛ کښېباسل : ننه ايستل ، داخلول .
(۱۳) په خير البيان کښې د پير تمام د طلب په بحث کې راغلي دي : په ده دې يقين کا ، پر لاس دې توبه کا.
(خير البيان ۳٤۰ مخ).

× × ×

مرګوتې درسيږي ناګاه به دريشي
څو رنګه عذاب دی دا سړی دې پټېږي
هر چې نور وکا؛ هغه که چه پير وايي
وړاندې ګناه به واړه خواجه خدای وربخښي
څو عالم تير شوی دی لابه پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا ناميد ي

× × ×

ښه کړده اختيار کړه ترو(۱٤) پرېږده بدخويي
بکی به دې په نيکی بدلې شي
څلور دي منزولونه دا سړی دې پټېږي
په هر منزل باور کړه نورې نورې چارې دي
څو عالم تير شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا ناميدي

× × ×

---

(۱٤) ترو : نو (زړه پانګه).
× کله مې چې د دې فرحت المجتبی دا ترتيب شوی متن بيا له اصل سره مقابله کړ ، هلته په دې مسری کې زما د ترتيب کړي متن کښې د (بدي) کلمه (بکی) ده . بيامې اصل ته ترجيع ورکړه او د اول چاپ بدي مې په (بکی) واړوله . د (بک) کلمه فرهنګونو د ژړا او انګولا په معنی اخستې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت د رسول وینا ده طریقت کړده د نبي (۱۵)
حقیقت د نبي حال دی معرفت اسری دي د نبي
چي په پنځه بنا کړده که شریعت په ځای شي(۱۶)
چي په شریعت کښي ثابت شي هغه د ٔراه د سري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

چي په هغه لار روان شي طریقت په ځای شي
چي په لاره کښي ودریږي و منزل نه تیر شي
طاعت دي په پاکي کا(۱۷) ترو د نه کا کاهلي
ژبه هر اندام دي په طاعت مشغول لري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنیا مشغول لري
له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت يې کړي

---

(۱۵) د شریعت ور مندن ګفتار د پیغمبرانو دی (خیرالبیان ۳۸٤) . همدا رنګه په خیرالبیان کي راغلي دي : شریعت وینا او طریقت چار د پیغمبرانو ده × په خیر البیان کي راغلي دي : حقیقت دی حال د پیغمبرانو (خیر البیان تنقیدي مطالعه).

(۱۶)خیر البیان کې راغلي دي: ګوره دشریعت ورمندن ګفتاردپیغمبرانو دی اوچاردپینځه بنیاددمسلمانی ده.

(۱۷) اصل : وکا

په شریعت د روان وي حقیقت وته ورځي
....(۱۸)
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د حقیقت کړده وکاندي چي و حقیقت دی ورسي
کړده يي دایم یاد چي هردم يي د یار وي
په خپل ذکر دي ذاکر (۱۹)نو یقین ربښتیا لري
هر چه شته په دواړه جهان له دویي کسي یکښي

ځو عالم تیر شوی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي(۲۰)

× × ×

چي په حقیقت ثابت شي زړه يي بیا مومي صافي
له حقیقت درون شي ترو دي قدم په وړاندي ږدي

---

(۱۸) دا دوي مسري وینو خوړلي او له منځه تللې دي. یوه مسری يي ما په دویم خلي مقابله کي بیاموندلې .

(۱۹) اصل : د امزانو

(۲۰) دا مسری په دویمه کتنه کي راوړ شوه.

دلیروني(۲۱) بویه چي په لار د هادي ځي
ځو معرفت نه مومي له منزل نه دریږي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

پنځه خنس(۲۲) عارف دی که ځوک یي پتیي
واجد ، سامع ، واصل دی یګانه چي ساکن شي
دی زر(۲۳) په دید ویني واجد د دي هستي
خپسر(۲۴) دی دي هستي کښي نه کسي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

(۲۱) خیرالبیان : ګوره ورمندن په طریقت کښي په لېروني...لېروني:لاروی :
(د خیر البیان تنقیدي چاپ) .
(۲۲) خنس : خیل ، ډول ، نوع . په خیرالبیان کي راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل، موحد ، مسکین"
(۲۳) د مسری د سر کلمات مغشوش دي .
(۲٤) خپسر : ځان. خپل ځان (زړه پانګه ۲۷۷) دا مسری هم په دویمه مقابله کښي سمه شوه .

په هیبت دي دا سری چي دایم د یار وي
.................................(۲۵)
غافلان دي لکه مړي ذاکران لکه ژوندي
.................................(۲٦)
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

دی یو پاک دریاب دی هر چي په دي کښي وي
هسي بي پایان چي حد پایان نه لري
واجد خپسر په خدای ، خدای په هر څه کښي ویني
خلاص به نشي له دیداري که د دیدار یي فهم لري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

دواجدان بویه چي په وړاندي روان شي
له یا نه دي نه دریږي ځو عارف سامع نه شي
سامعان د هر آواز په تسبیح یي پوهوي
هر آواز چي آواز یي په تسبیح فهم لري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

(۲۵) (۲٦) دا دواړه مسری له منځه تللي دي . په یوه مسری کي څه داسي کلمات شته چي زه یي په سم لوست بریالی نه شوم .

دسامعان (۲۷) بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې درېږي څو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بویه چې خو دې دورې (۲۹) کوي
واصلان دڅهره چار که له خدایه (۳۰) هسې شي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي

× × ×

واصلان بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې نه درېږي څو نه مومي یگانگي
یگانه دې کاندې کړده د یگانگی
نه هغ پورې چې بیا مومي له خدایه قراري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي

× × ×

چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدای به واړه دی خپسر کړي
میاروښان ویلي دي دا رساله مې فرحت المجتبی
هر چې د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بې زره ته ورېشي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي
دارساله د گل محمد له لاسه وکښل

---

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کې ښه نه ده راغلې. په دریمه کتنه کې سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library